

На 1809 р. активізувались дії Австрії і Пруссії, які склали V антифранцузьку коаліцію, щоправда їхні сили не могли протистояти військовій машині Наполеона і коаліція зазнала поразки. Проте, саме війна 1809 р. показала ненадійність франко-російського союзу. Збільшується конфронтація між двома імперіями, яка особливо підсилювалась зобов'язанням Росії приймати участь у континентальній блокаді. Звичайно, аби покращити своє становище, Росія дозволяла контрабандному ввозу англійських товарів. Були спроби російської сторони створити самостійну російську торгівлю незалежну ні від Франції, ні від Англії. Тому Наполеон видає так званий тріанонський тариф у серпні 1810 р., за яким конфіскації підлягали товари всіх країн, незалежно чи вони знаходяться в стані війни чи миру з Францією [1, с. 75-77].

Крім економічного чинника важливу роль у розірванні відносин Франції з Росією були політичні зазіхання Наполеона, які характеризувались його фразою 1811 р.: «Через п'ять лет я буду господином мира, остается только одна Россия, но я раздавлю ее».

Таким чином, Тільзітська система перестала існувати, а Франція розпочала мобілізацію для майбутнього нападу на Російську імперію.

Парадоксально, але напередодні війни 1812 р. Росія опинилась у схожому становищі, яке було на початку правління Олександра I, тобто стану ізоляції, спричиненої протистоянням з Наполеоном, невизначеність у відносинах з Англією, Пруссією та Австрією. Незважаючи на це, саме війна 1812 р. започаткувала крах імперії Наполеона.

Таким чином, аналіз європейських міжнародних відносин, дозволяє зробити висновок, що Росія у системі міжнародних відносин 1801-1812 рр. відігравала важливу роль намагаючись бути посередником у вирішенні конфліктів європейських держав, водночас тим самим зміцнюючи свої позиції на світовій арені. Політика «вільних рук» не дала бажаних результатів, тому Росія бере участь в антифранцузьких коаліціях з метою припинення агресії Наполеона, характерно, що незважаючи на численних союзників у боротьбі проти Наполеона, Росія на завершальному етапі кампанії залишалась сам-на-сам з ворогом, тому і підписувала з ним союзні конвенції. Як і будь-яка інша країна, Росія дотримувалась принципу: «у держави немає постійних союзників, є лише постійні інтереси». В цілому активна зовнішня політика Росії напередодні війни 1812 р. мала позитивне значення, було збережено територіальну цілісність держави і зроблено спроби відігравати роль верховного арбітра міжнародних справ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. История внешней политики России. Первая половина XIX века (От войны России против Наполеона до Парижского мира 1856 г.). – М.: Междунар. Отношения, 1991. – 448 с.
2. Тарле Е. В. Наполеон / Послел. В. Кошелова / Е. Тарле. – Минск: Беларусь, 1992. – 429 с.
3. Покровский М. Н. Дипломаты и войны царской России / Михаил Николаевич Покровский. – М.: Красная новь, 1923. – 392 с.
4. История России XVIII-XIX веков / под. редак. Л. В. Милова. – М.: ЕКСМО, 2006. – 783 с.
5. История международных отношений и внешней политики / под. редак. Ж. Ибрашева. – Алмаата: Казак університеті, 1998. – 242 с.
6. Александр I – победитель Наполеона / Сост. М. О. Кольванова. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2010. – 256 с.
7. Соловьев С. Александр Первый / Сергей Соловьев. – СПб, 1877. – 580 с.

Прийдун С.

Науковий керівник – проф. Алексієвцев Л. М.

ШВЕДСЬКИЙ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КУРС БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Українська національна революція XVII ст. є тим періодом історії нашої держави, який добре висвітлений, як в українській так і зарубіжній історіографії. Водночас серед українських істориків немає єдиної оцінки подіям Хмельниччини, – від прагнення до явної ідеалізації та гіперболізації ролі Богдана Хмельницького й наслідків національної революції, до критики діяльності гетьмана.

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених періоду становлення Гетьманщини, щодо власне зовнішньої політики, основних її векторів, а тим більше досліджень шведського зовнішньополітичного курсу Богдана Хмельницького праць не так вже і багато.

Слід зазначити, що саме шведський вектор залишається найменш дослідженим. Це пов'язано з відносно недовгими стосунками гетьмана Богдана Хмельницького і Карла X Густава. Незважаючи на такі особливості висвітлення теми, в українській історіографії можна виокремити ряд праць істориків, які намагаються дати характеристику та оцінку україно-шведським відносинам в ході Хмельниччини.

Окремий розділ, присвячений дипломатичній діяльності Хмельницького, знаходимо в монографії Івана Крип'якевича «Богдан Хмельницький», де лаконічно і грамотно висвітлюються основні напрями зовнішньої політики Гетьманщини [1].

З сучасних істориків активно тематикою Хмельниччини займаються Валерій Смолій та Валерій Степанков, перш за все слід виокремити їхню працю «Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.)», де зовнішньополітичній діяльності Гетьманщини 1648–1657 рр. присвячений окремий розділ, дається характеристика основних векторів зовнішньої політики Б. Хмельницького, в тому числі й шведському [2].

Особливо цікавою є оцінка зовнішньої політики Хмельницького Тараса Чухліба в праці «Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр.», саме він є автором концепції політики полівасалітетної залежності Богдана Хмельницького. На відміну від інших істориків, він не «обділяє» увагою шведський зовнішньополітичний курс Богдана Хмельницького [3].

Важливою для дослідження шведського вектора є стаття Андрія Гурбика «Раднотський зовнішньополітичний курс гетьмана України Б. Хмельницького (1656–1657 рр.)», в якій детально характеризується формування україно-трансільвано-шведського союзу та висвітлено виключно важливу роль українського корпусу А. Ждановича у війні раднотської коаліції проти Польщі [4].

Щодо джерельної бази, то це документи епістолярного типу, зокрема листи Богдана Хмельницького до зарубіжних монархів та можновладців, в тому числі й Карлу Густаву [5]. Незважаючи на це, відчувається явна нестача листів, в порівнянні з іншими зовнішньополітичними напрямками, які б дозволи детальніше простежити україно-шведські відносини.

Національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького (Хмельниччина) чи українська національна революція XVII ст. – одна з тих сторінок історії українського народу, які є найбільш ключовими і потребують постійного дослідження й осмислення. Водночас питання Хмельниччини залишається неоднозначним і має багато інтерпретацій. Незважаючи на це, подіям 1648–1657 рр. належить важливе значення у процесі формування української держави та української нації як такої.

У 1898 р. Михайло Грушевський з нагоди 250-річчя Хмельниччини писав: «Є події, що по короткім часі мають виключно історичне, сказати б – антикварне значення; є знов такі, що служать вихідною точкою для дальших поколінь на довгий час, сотворяють для них цілком нові обставини життя, виносять на верх змагання й ідеї, що стають прапором для віків, святощами для одних і страхом для других. Се те, що звичайно зветься епохами. Для українського народу такою епохою була Хмельниччина. Її можна порівняти з значенням реформації для німецького народу, французької революції для Західної Європи. Ми досі чуємо на собі вплив перемін, витворених Хмельниччиною...» [2].

Таким чином, можна говорити про певний феномен національно-визвольної війни українського народу, адже в цей період відбулося становлення Гетьманщини, тобто вперше за багато років бездержав'я українцям вдалося довести всій Європі свою самобутність, створивши нове державне утворення. І хоча доля Гетьманщини в майбутньому склалася трагічно, саме її образ став втіленням споконвічних прагнень українського народу і надихав в подальшому українців на боротьбу за свою державність.

Однією з основних зовнішніх функцій держави як такої є здійснення зовнішньополітичної діяльності, розвиток міжнародних відносин, з метою захисту суверенітету та національного інтересу. Саме зовнішньополітична діяльність відіграє ключову роль в

становленні та розбудові молодих державних утворень. Адже від визнання чи невизнання сусідами залежить їхня доля. Проте, дуже часто саме країни-сусіди шляхом військової агресії переривають державотворчі процеси в новостворених державах, і навпаки більш віддалені країни підтримують молоді державні утворення, з метою послаблення сусідніх.

Від самого початку Національно-визвольної війни Богдан Хмельницький значну роль приділяв відносинам з іноземними державами, адже саме від їхнього ставлення в деякій мірі залежав успіх війни, яку розпочав Хмельницький в 1648 р. Саме далекоглядність гетьмана відрізняла його від керівників попередніх козацьких повстань. Адже він не був звичайним селянським керівником, а мав певний досвід в галузі міжнародних відносин, отримав хорошу освіту, володів 5–7 мовами. Не слід забувати також і те, що майбутній гетьман був військовим писарем, тобто не лише керував військовою канцелярією, а й здійснював листування з іншими державами, приймав іноземних послів. Активній та багатовекторній зовнішньополітичній діяльності сприяло досить непросте геополітичне становище Гетьманщини, як зазначають В. Смолій та В. Степанков: Україна опинилася в геополітичному «чотирикутнику смерті», адже жодному з сусідів України було не вигідне утворення та зміцнення молоді української держави [2, с. 274].

В своїй зовнішньополітичній діяльності уряд Хмельницького і сам гетьман намагалися якомога більше країн залучити до війни з Польщею. Розпочинаючи війну, гетьман не міг не включати в свої плани налагодження відносин з Швецією, яка після Тридцятилітньої війни стала однією з наймогутніших країн Європи, контролюючи Балтику, вона загрожувала Польщі, що було вигідним Гетьманщині. Крім того, від самого початку визвольної боротьби українського народу Швеція зайняла сприятливу для Гетьманщини позицію. Важливу роль у налагодженні україно-шведських стосунків відіграв і релігійний чинник, адже Швеція, яка воювала проти католицької ліги у Тридцятилітній війні була протестантською і виступала за послаблення впливу католицизму в Європі, однією з опор якою була саме Річ Посполита.

Іван Крип'якевич у своїй монографії, присвяченій Хмельницькому, стверджує, що перші спроби налагодити відносини були ще в 1650 р., але не вдало. В 1653 р. Б. Хмельницький вживає заходів, щоб відправити посольство до Швеції через російський кордон, але російський уряд відмовився пропустити це посольство [1, с. 156]. Тісніші контакти було налагоджено вже в 1655 р., в листі Богдана Хмельницького до думного дяка Ларіона Лопухіна від 18 травня, в ньому гетьман повідомляє про відправку послів до шведського короля Карла X Густава, з метою аби той не давав допомоги полякам. Тобто весною 1655 р. вже окреслювалися дипломатичні відносини між Гетьманщиною та Швецією [6, с. 428]. Наприкінці серпня 1655 р. до Богдана Хмельницького прибув посол Карла Густава Юлій Торкват, гетьман в той час перебував біля Кам'янець-Подільського, у листі-відповіді на посольство Торквата гетьман писав, що король обіцяє «...довір'я, захист і дружбу» [3, с. 79]. Тарас Чухліб стверджує, що якщо під дружбою гетьман розумів укладення двостороннього договору, то під захистом і довір'ям – визнати протекцію Карла X Під Кам'янцем також було укладено україно-шведську угоду, що передбачала проведення спільного наступу до західних кордонів України і включення звільнених територій до складу Гетьманщини. Проте згодом після легких перемог в Польщі, Карл X відмовився дотримуватись угоди і прилучив до своїх володінь Белзьке, Волинське, Подільське і Руське воєводства й вимагав зняти облогу зі Львова. Хмельницький погодився, не розриваючи дипломатичних відносин з Польщею. Але невдачі, що спіткали шведів у новому етапі війни призвели до пошуку розуміння з Україною. З іншої сторони, укладення Віленського миру змусило і українців піти на зближення з шведами. Вже в листі королю від 16 листопада 1656 р. Б. Хмельницький пише про бажання надалі підтримувати дружбу та про зв'язок Війська Запорізького з Трансільванією. Тобто, намічалась нова антипольська коаліція в складі Гетьманщини, Швеції та Трансільванії [5, с. 545], яка юридично оформилась 26 листопада 1656 р. в Радноті (Єрнут у Румунії). До неї увійшли Трансільванія та Швеція. Цей договір, на думку дослідників, був наслідком і відповіддю його учасників на укладений за місяць до того Віленський трактат.

Новостворена Раднотська система передбачала спільну війну союзників проти Речі Посполитої з подальшим розподілом її земель між Швецією, Бранденбургією, Трансільванією та Україною. Потрібно зазначити про різні мотиви, які перед собою ставила кожна сторона. Для Карла Густава Раднотський договір став відповіддю на польсько-московський договір у Вільно.

Ракоці ставив перед собою мету коронуватись польською короною, а Україна і Бранденбург – незалежитися від цієї корони. Такі різні цілі нових союзників з самого початку таїли неузгодженість і неефективність Раднотської коаліції. Незважаючи на це, саме Раднотська система юридично закріплювала визнання незалежності України в межах Київського, Брацлавського, Чернігівського воеводств. Щодо західноукраїнських земель, то їхній статус мав бути визначений після додаткових україно-трансільвано-шведських консультацій. Водночас вступаючи в нову коаліцію гетьман намагався зберегти відносини з Московією, вже такими великими були апетити Швеції і Трансильванії стосовно Західної України [4, с. 68–69].

Незважаючи на непоступливість шведської сторони гетьман продовжує спроби встановлення тісніших відносин зі Швецією, у листі від 28 січня 1657 р., Хмельницький акцентує увагу на взаємній користі україно-шведського союзу [7, с. 557–558].

У 1657 р. до коаліційних військ був долучений і корпус Антона Ждановича (приблизно 15 тисяч), разом з шведськими і трансільванськими військами військові дії було перенесено на територію Польщі. Традиційно виділяють два етапи походу коаліційних військ проти Польщі. В ході першого 18 березня 1657 р. було взято Краків, на даному етапі український корпус Ждановича діяв спільно з трансільванським військом, з шведською армією Карла Густава україно-трансільванське військо об'єдналось вже під час другого етапу, який розпочався 20 березня. Вже 11 квітня коаліційні війська форсували Віслу, здобули Люблін, Подлодов, Мінськ, Городок, а 13 травня капітулював Брест. Незважаючи на успішні дії, в таборі союзників починають виникати конфронтації, Карл X з основним військом відходить за Віслу, залишивши лише трьохтисячний корпус генерала Стенбока. Відсутність шведського короля не завадила союзникам 7 червня взяти Варшаву. Але коаліційна армія не змогла скористатися зі свого успіху, не маючи надії на повернення Карла X з основним військом корпус Стенбока 13 червня залишив Варшаву, відступили і війська Ракоці і Ждановича [4, с. 70–72].

Таким чином, було втрачено важливий момент для повного знищення Речі Посполитої. Основними причинами стали неузгодженість дії між союзниками, втомленість війська та зовсім відмінні цілі союзницьких сторін. Крім того, важливу роль відіграло нестабільне зовнішньополітичне становище як України, так і Швеції та Трансильванії, небажання таких військово-політичних «важковаговиків» як Габсбурзька монархія та Османська імперія будь-яких змін у геополітичному становищі в Європі та зміни status quo. А саме це мала на меті Швеція, бажаючи суттєвих територіальних перерозподілів, підтримуючи так зване «повстання васалів» (об'єднаних в Раднотській коаліції – Трансильванії – васала Османської імперії, залежного від Польщі Бранденбурга, та України з її номінальним російським протекторатом).

Незважаючи на провал кампанії проти Речі Посполитої, участь українського корпусу у складі військ Раднотської коаліції мала велике значення, по-перше воєнні дії було перенесено на внутрішні території Польщі й перешкодила їй активним діям на українському фронті. А по-друге, війна зірвала ратифікацію польським сеймом не вигідної для України Віленської угоди, а дипломатичні перемовини з Швецією і Трансильванією сприяли легітимізації України в Європі.

Поразка коаліційних військ не призвела до розриву дипломатичних відносин України та Швеції. Тому в подальшому, реалізуючи раднотський курс зовнішньої політики, Б. Хмельницький уважно стежив, щоб в усіх договорах Західна Україна визнавалась частиною Гетьманщини. Зокрема в лютому 1657 р. було відхилено запропонований Карлом X проект договору, оскільки він не передбачав входження західноукраїнських земель до складу Гетьманщини.

Таким чином, реалізація шведського зовнішньополітичного курсу була вигідною для України, оскільки досягнуто згоди у війні проти Польщі і, – реалізація даного напряму зовнішньої політики дала б набагато кращі результати, якби не питання про західноукраїнські землі, які Швеція то визнавала територіями Гетьманщини, то віддавала їх комусь іншому. Стосовно статусу західноукраїнських земель проявляється непоступливість шведської сторони, адже вони були вигідним стратегічним плацдармом для розгортання мілітарної сили у Східній Європі, крім того цьому сприяло і небажання утворення нової потужної сили на уламках Речі Посполитої, яка б могла створювати конкуренцію Швеції у реалізації її зовнішньополітичної експансії.

Але незважаючи на конфронтації, все-таки, відносини з шведським королем дозволили на певний час поставити Річ Посполиту на межу повного знищення, перенести воєнні дії на внутрішні території Польщі, таким чином захистити національний інтерес Гетьманщини. Крім того відносини з Швецією, переможницею Тридцятилітньої війни, сприяли європеїзації України, її легітимізації як незалежного і самостійного суб'єкта міжнародних відносин.

Подія 6 серпня 1657 р. істотно змінила не лише зовнішньополітичний курс Гетьманщини, але і в цілому становище в Україні, помер Богдан Хмельницький. І як наслідок – змінюється сам характер політичного устрою Гетьманщини, поліцентризм влади породжує і поліцентризм зовнішньої політики. Не було єдиного зовнішньополітичного курсу, кожне з державних утворень – Правобережжя, Лівобережжя, Запоріжжя – проводили власну зовнішню політику без узгодження між собою. Характерним стало залучення мілітарної сили сусідніх країн для вирішення внутрішніх конфліктів, все це сприяло краху колись єдиної держави, з якою рахувалися сусіди.

Дослідження шведського вектора зовнішньої політики Богдана Хмельницького продовжує викликати інтерес серед істориків, адже багато аспектів україно-шведських відносин в контексті національно-визвольної війни, – є нез'ясованими, тому дана тема вимагає подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький / Іван Петрович Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 408 с.
2. Смолій В. А. Українська національна революція XVII ст.. (1648–1676рр.) / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 445 с.
3. Чухліб Т. В. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. / Тарас Васильович Чухліб. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – 616 с.
4. Гурбик А. О. Раднотський зовнішньополітичний курс гетьмана України Б. Хмельницького (1656–1657 рр.) // Український історичний журнал. – 2008. - №6. – С. 57–86.
5. 1656, листопад 16 (26). Чигирин. – Лист до шведського короля Карла Густава про дружбу. / Документи Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. / упорядник І. П. Крип'якевич. – К.: Видавництво Академії Наук УРСР, 1961. – 745 с.
6. 1655, травня 18 (28). Чигирин. – Лист до думного дяка Ларіона Лопухіна про відправку послів Запорізького війська у Швецію. / Документи Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. / упорядник І. П. Крип'якевич. – К.: Видавництво Академії Наук УРСР, 1961. – 745 с.
7. 1657 січня, 18 (28) Чигирин. – Лист до шведського короля Карла Густава про готовність і далі підтримувати дружні зв'язки / Документи Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. / упорядник І. П. Крип'якевич. – К.: Видавництво Академії Наук УРСР, 1961. – 745 с.

Шуста Т.

Науковий керівник – доц. Валіон О. П.

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ БЛОКИ ЯК ФАКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ У ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Актуальність теми. В умовах сучасних світових глобалізаційних процесів політична, культурна та економічна інтеграція між різними країнами сьогодні набула небаченого рівня. Із геополітичної карти світу зрозуміло, що найбільшого розвитку різноманітні інтеграційні процеси набули саме на Європейському континенті.

Проте згадані тенденції не є продуктом історичного процесу другої половини ХХ ст. Початки традиції військово-політичної інтеграції між різними європейськими країнами спостерігаються в останній третині ХІХ на – початку ХХ ст. Саме система військово-політичних блоків якісно змінила правила політичної гри між країнами не тільки у європейському, але й у світовому масштабі. Відтак партнерами та союзниками держави ставали не лише з огляду на власні інтереси, але й керуючись інтересами держави-партнера за військово-політичним блоком.